

OBAVJEŠTAJNE AKTIVNOSTI U ZAPISIMA DINASTIJSKOG HRONIČARA IDRISA BIDLISIJA

Apstrakt

Čitajući hroniku Idrīsa Bidlīsija na mnogim mjestima nalazimo zapise o aktivnostima špijuna kao o elementu ratne strategije Osmanske države, bilo kroz direktne ili indirektne reference. Ovaj članak filološkim metodama istražuje zapise o obavještajnim aktivnostima Osmanske države u imperijalnoj ekspanziji, koje nalazimo u dinastijskoj hronici Idrīsa Bidlīsija i njegovim izvještajima iz misije osmansko-safavidskog sukoba. Dinastijska hronika datirana do prve decenije 1500-tih, iako sa šturim podacima, vrijedan je historijski izvor koji daje sliku rada i doprinosu špijunskih mreža u vojnopoličkoj strategiji osmanske imperijalne politike. Bidlīsijeva pisma kao izvještaji komplementarni su izvori Bidlīsijevoj hronici.

Ključne riječi

Osmansko carstvo, osmanska vojna historija, obavještajne aktivnosti, hronika Hešt bihešt, pisma Idrīsa Bidlīsija

INTELLIGENCE ACTIVITIES IN THE RECORDS OF THE DYNASTIC CHRONICLER IDRIS BIDLISI

Abstract

While reading Idrīs Bidlīsī's chronicle, we find records of spies' activities in many places, either through direct references or indirect ones, as an element of the war strategy of the Ottoman state. This article uses philological methods to investigate the records of the intelligence activity of the Ottoman state in the imperial expansion, which we find in the dynastic chronicle of Idrīs Bidlīsī, as well as those in the reports of Bidlīsī as a participant in the east of the Empire during the conflict between the Ottoman Empire and the Safavids. The dynastic chronicle dates to the first decade of the 1500s, and although with meager data, is a valuable historical source that gives a view of the work and contribution of spy networks in the military-political strategy of the Ottoman imperial policy. Bidlīsī's letters as reports are complementary sources to Bidlīsī's chronicle.

Keywords

Ottoman Empire, Ottoman military history, intelligence activities, Hasht bihesht chronicle, letters of Idrīs Bidlīsī

Uvod

Osmansko carstvo rasprostranjeno na tri kontinenta preživjelo je stoljećima zahvaljujući visokom nivou organiziranosti i vojnopolitičkoj strategiji u osvajanjima tokom kojih su se pažljivo pratila vojna i politička zbivanja u okruženju. Historiografija je bilježila događanja i gibanja na osnovu izvora, a dokumenti i hronike bilježe pored ostalog i komponente vojnopolitičke strategije Osmanskog carstva i njegove državotvorne vizije. Osmanska politička i vojna povijest primarno se sagledava kroz ratove, pri čemu se ponekad zanemaruju ostali faktori koji su pratili tu vrstu aktivnosti. Carstva koja su na ratištima pokušavala međusobno uspostaviti političku i vojnu nadmoć, oslanjala su se i na ostale metode djelovanja, poput uhođenja, prikupljanja obavještajnih informacija, tajne diplomacije, atentata, podmićivanja, podsticanja na pobune, sabotáže i drugo. U tom smislu, historijski gledano, obavještajne mreže koje su organizovali država i njeni podanici smatraju se komplementarnim elementom državotvorne vizije. Podaci o ovim aktivnostima u prošlosti su bili relativno rijetko predmet istraživanja osmanske vojne povijesti, često zbog oskudnih izvora ili njihovog potpunog nedostatka. Novija istraživanja pokazuju da su Osmanlije prikupljale informacije o drugim državama, njihovim strukturama i zajednicama u svom okruženju, i u miru i u ratu.¹

Čitajući hroniku *Hešt bihešt (Osam rajeve)* Idrisa Bidlīsija (dalje Bidlisi), u narativima koji se odnose na vojnopolitičku strategiju Osmanskog carstva i njegovu ekspanziju, zabilježene su špijunske aktivnosti koje su provodile neimenovane osobe unutar manjih organizovanih mreža. Tragom tih bilješki koje je Idris Bidlisi unio u svoju hroniku, istražili smo zabilježene slučajeve kako bi shvatili način na koji je funkcionisala špijunska (obavještajna) mreža.² S obzirom na imperijalnu konkurenciju u okruženju, jedna od strateških mjera je bila neizbježna špijunaža koja se prepoznaje filološkim analizama teksta hronike, a na historičarima je da u daljim istraživanjima i analizama istraže u kojem je obimu, tehnici i svrsihodnosti funkcionisala u tadašnjim okolnostima.

1 Faroqhi, 2004.

2 Ovo je podrazumijevalo isprepletene mreže države i mreže visokih državnih dužnosnika, koje nisu bile centralizovane i obuhvatale su grupe doušnika, uhoda, izviđača i drugih neimenovanih osoba koje su pribavljale informacije.

Uhode ili špijuni igrali su ključnu ulogu u ranim premodernim imperijalnim rivalstvima. Uhoda ili špijun (špija) je osoba koja tajno prikuplja vojne, ekonomske, privatne i slične podatke za drugu stranu. Uhođenje ili, savremeni izraz, špijunaža, odnosno obavještajni poslovi se odnose na odavanje ili saopćavanje drugoj strani (osobi, državi ili ustanovi) prikupljenih podataka ili činjenica koje predstavljaju tajnu (vojnu, službenu, ekonomsku, poslovnu i slično). Prikupljeni podaci ne moraju bezuvjetno biti tajni, već se mogu odnositi na različite aktivnosti i pojave čijim se poznavanjem i razumijevanjem stiču pretpostavke za donošenje ispravnih ekonomskih, političkih i vojnih odluka. U tom smislu razlikujemo civilnu i vojnu obavještajnu djelatnost.

Osmanski svijet informacija bio je dominantno usmeni. U 15. i 16. stoljeću nije bila razvijena pisana politička kultura, tako da je svijet informacija bio oslonjen na usmenu komunikaciju, posebice pri prenošenju važnih poruka. U okviru obavještajne mreže (barem u vrijeme prvih osam sultana) nisu se pisali izvještaji, već su prikupljene informacije cirkulisale u kratkim jezgrovitim porukama zajedno s glasnicima koji su prenosili najvažniji dio poruke.³ Izvori koje nalazimo u depoima Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) i Mühimme Kalemi (MD i MZD) ne nude detaljne informacije koje bi pomogle da se sklopi slika osmanskog mehanizma prikupljanja informacija osim 'taktike malih koraka'.⁴ Špijunski izvještaji sačuvani u zbirci Evrak u TSMA, od kojih su neki i objavljeni, ukazuju na postojanje mreže i tiču se pojedinačnih slučajeva.⁵

Jedan od izvora za sklapanje slike vojnopolitičke strategije i njenih mehanizama među kojima su obavještajne mreže i djelovanje uhoda jesu hronike, koje direktno ili indirektno referiraju na špijunske aktivnosti i poslove tajne diplomacije bilo unutar države bilo tokom osvajanja novih zemalja.

Idris Bidlisi, dinastijski hroničar Osmanlija

Autor hronike Idris Bidlisi (Idrīs b. Husāmeddīn Alī el-Bidlīsī) rođen je u Rejju (Iran) 1457. godine. Kao obrazovan i uspješan birokrata

3 Gürkan, 2012, 423.

4 Isto, 29.

5 Vidi: Turan, 1962, 539-555; Ménage, 1965, 112-132; Skilliter, 1976, 47-59; Fodor, 2003, 121-131 i drugi.

služio je dugi niz godina na Akkojunlu dvoru u Tabrizu, vrlo aktivnom centru promocije nauke, umjetnosti i kulture. Do svoje četrdesete godine bio je povjerljivi službenik na dvoru i saradnik sultana Jakuba i njegovih nasljednika. Nakon uspostavljanja Safavidske države i dolaska na vlast šaha Ismaila, emigrirao je i našao utočište na dvoru osmanskog sultana Bajezida II.⁶ S obzirom da je živio u veoma turbulentnom vremenu, bio je svjedok neprestanih žestokih rivalskih sukoba: Osmanlije – Akkojunlu, Osmanlije – Mameluci i Osmanlije – Safavidi, koji su se natjecali u svakom pogledu, a posebno kao lideri muslimanskog svijeta. Nakon pada dinastije Akkojunlu i kratkotrajnog pokroviteljstva Safavida, Idris Bidlisi je stigao u Osmansku državu početkom 1500-ih godina. S obzirom da je aktivno putovao tadašnjim muslimanskim svijetom, bio je svjedok ratova, stradanja i lomova u muslimanskim zemljama.⁷

Bidlisijev razvojni put od sufije, učenjaka, birokrate i kancelara na dvoru Akkojunlu, zatim autora prestižne dinastijske hronike Osmanlija do političkog emisara Selima I na istoku, kroz različite kulturne i političke projekte na osmanskome dvoru priskrbili su mu novi 'identitet'. On je oblikovan u antropogeografiji imperijalističkih aspiracija Akkojunlue – Safavida – Osmanlija, pa čak i Mameluka. Gradovi u kojima je živio – Rejj, Tabriz, Baku, Širvan, Širaz, Sofija, Istanbul, Mekka, Konja, Dijarbekir, Bidlis, Damask, Jeruzalem i Kairo, bili su njegova kulturna i politička maršruta koja ga je oblikovala u eruditu, pisca i sposobnog državnog službenika.⁸ Prema Vuralu Gençu *Bidlisi, kao osebujuća ličnost, veoma se trudio uvesti i braniti znanja i iskustva svog perzijskog svijeta - koja je usvojio u intelektualnim krugovima Irana gdje je proveo dvije trećine svog života - u Rumi-svijetu kroz djela koja je napisao.*⁹

Pored hronike *Hešt bihešt*, autor je više djela, a važan dio njegovog pisanog korpusa koji je za sobom ostavio nedvojbena su i njegova pisma.¹⁰ Bidlisi je stasao na književnom stilu *inšā*

6 Fleischer, 1989, 75–76.

7 Genç, 2019b, 445.

8 Genç, 2019a, X.

9 Genç, 2019a, XI.

10 İdris-i Bidlîsi-Lâmi'î Çelebi, *Mecmuatü'l-Münşeât: el-Münşeât min kurbî zuhurü'd-devleti'l-Osmâniye ila aheri ahdi Selimü'l-evvel min tahrirati İdris el-Bidlîsi va Lâmi'î va gayruha*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3879.

tradicije koja je cvjetala u Iranu s kraja 12. stoljeća. Njegovi uzori u historiografiji Atamelik Džuvejnī, Vassāf i Šerefeddīn Alī Jazdī postali su općeprihvaćenim uzorom tokom razdoblja Ilhanida i Timurida.¹¹ Snagom svoga pera u *inšā-stilu* u diplomatskoj korespondenciji nastojao se istaći i postaviti u privilegovani položaj napisavši brojna pisma i *fethnāme*, dok je bio pod okriljem Akkojunlu dvora u Iranu, što mu je otvorilo put na osmanski Dvor. Njegova zbirka pisama obuhvata lična pisama, kao i pisma Akkojunlu sultāna osmanskim, mamelučkim i indijskim vladarima, koja je on za njega napisao kao *munšt*.¹²

Kao hroničar sultana Bajezida II Idris Bidlisi je imao pristup bogatoj zbirci dvorske biblioteke, kao i privatnim kolekcijama sa zbirkama rijetkih primjeraka. Osim toga, koristio se arhivskim materijalom, kao što su razni registri (uvid u knjigovodstvo i troškove), dvorskom i privatnom korespondencijom, vakufnamama i in'amat defterima (registri darova) do kojih je mogao doći bilježeći pomno povijesne podatke o vremenu koje mu je prethodilo i onom u kojem je on živio. U svoju hroniku je, također, brižno bilježio pripovijesti svjedoka, sudionika bitaka i izvjesnih događaja. Hronika je podijeljena na osam poglavlja (osam rajeve), koja se odnose na prvih osam osmanskih sultana.¹³ Djelo je strukturirao u vojničkoj formaciji, to jest u podjeli je koristio terminologiju formacijskog borbenog rasporeda vojske: prethodnica (talī'a), glavnina (qalbu'l-katībe), desno krilo (maymane), lijevo krilo (maysare) itd. Glavni historijski narativi su naslovljeni s *dastān* (epsko kazivanje), a pojedinačni historijski događaji sa *qissa* (pripovijest).¹⁴

Kao izvor u ovom radu koristili smo u kaligrafskom smislu izuzetan primjerak rukopisa ispisan nestalikom koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u okviru Orijentalističke zbirke *Ottenfels* (br. 2), prepis iz 1571. godine. Od devedeset pet rukopisa hronike *Hešt bihešt* u svjetskim bibliotekama, samo devet primjeraka predstavlja cjelovitu hroniku, tj. uvod, osam poglavlja o sultanima i zaključak. Ovaj rukopis iz Ottenfels zbirke, nažalost, nije uziman u razmatranja ni u starijim kao ni u recentnim studijama i člancima o Idrisu Bidlisiju,¹⁵ budući da nije digitaliziran. Ovaj rukopis je prepis

11 Meisami, 2012, 1–56.

12 Idris-i Bidlīsī, *Mecmû'a-i Münşeât*, İÜ, Nadir Eserler Ktp., F. 906.

13 Bajraktarević, 1959, 75–130.

14 Gačanin, 2023, 97.

15 Genç, 2019a; Markiewicz, 2015; Dimitriadou, 2000; Yıldırım, 2019. Imazawa, 2005, 859–896. i drugi objavljeni članci.

iz autografa koji se čuva u Nuruosmaniye nr. 3209 (Istanbul), kojeg je autor Idris Bidlisi lično potpisao za Selimovog sina i nasljednika Sulejmana Zakonodavca.¹⁶

Bidlisijevi zapisi i opservacije o aktivostima uhoda

Bidlisi je tokom karijere bio ambiciozan i poduzetan, a kao analitičan promatrač tokom svojih putovanja opservirao je humanističke, društvene, kulturne, ekonomske i političke aspekte muslimanskih zajednica. Stoga je kao pronicljiv i iskusan intelektualac i dvorski službenik bio svjestan da se uhode u obavještajnim mrežama smatraju ljudskim resursima u tajnoj diplomaciji unutar veće grupe 'informacijskih' posrednika.

Organizovanje i strukturiranje obavještajnih aktivnosti u to vrijeme razlikuje se od modernih metoda, ali je njihova svrha ista. Čitajući Bidlisijevu dinastijsku hroniku koja prati prvih osam sultana, nalazimo direktne reference za špijune¹⁷ (*ādam, zabāngīr, ġāsūs, kārāgāh, 'āmil, ḥabarčīn, muhḥbir*) i indirektne, vrlo suptilne naznake o špijunskim aktivnostima. Autor indirektne reference naznačava s riječima *vijest (ḥabar)*, situacija, stanje (*vaz'*), nakon izviđanja *doznalo se, istražilo se, došle su vijesti* ili jednostavno slijedi narativ o događanjima i dijalozima u suprotnom taboru koje, vjerovatno, prenosi lice koje je neposredno bilo sudionik (doušnik) i prenijelo važne informacije suprotnoj strani. Arapsku leksemu *ġāsūs* u značenju uhoda, špijun,¹⁸ koja ima negativnu konotaciju, jer ukazuje na nepoželjnu moralnu odliku na koju referira kur'anski ajet *I ne uhodite jedni druge (va lā taġassasū ...)*¹⁹, Bidlisi koristi za neprijateljske uhode. Što se tiče obavještajnih poslova osmanske vojske i nosilaca tih aktivnosti on koristi lekseme i sintagme čije denotacije nisu semantički opterećene nepoželjnom konotacijom. Drugim riječima, Bidlisi blagonaklono gleda na obavještajne aktivnosti kao nužne metode vojne strategije osmanske vojske.

16 Markiewicz, 2015, 404.

17 Leksema *jezik* je metonimija za uhodu. Ruvarac, 1934, 505; Dehqan – Genç, 2018, 199.

18 Korijen arapske lekseme *ġāsūs* izvodi se iz korijena glagola *ġ s s*, prva vrsta, što znači izvidjeti, istražiti, nastojati saznati, uhoditi; imenica *ġāsūs* znači uhoda, špijun, agent.

19 *Kur'an*, 49:12.

Već u prvoj knjizi o Osmanovoj vladavini²⁰ nalazimo primjere koji navode na pomisao da je špijunska mreža postojala od samog osnivanja Osmanske države. Primjer za to je bitka kod Bafeona (Koyunhisar) 1302. godine koju navodi i Bidlisi²¹, iako se o njoj podrobnije saznaje na temelju drugih izvora. Tako se navodi da kada je bizantska jedinica pod zapovjedništvom Mouzolona stigla u Yalovu kako bi pomogla bizantskim upraviteljima u regiji koji su bili uznemireni Osman-begovim aktivnostima, iznenada su se sučelili s Osman-begovim vojnicima.²² Feridun Emecen smatra da to nije slučajnost i da je vezano s obavještajnim aktivnostima Osmanove države.²³ O aktivnostima uhoda u knjizi o *Osmanu* Bidlisi navodi i sljedeći zapis:

[Osman] krenuo je prema zemlji Inegol, odabravši sedamdeset iskusnih ratnika za noćni prepad. Međutim, među mudžahidinima bio je špijun tih zlih nevjernika koji je o njihovim planovima izvještavao vladara i narod Inegola. S grupom svojih hrabrih ljudi postavili su im zasjedu u uskom tjesnacu na putu kuda će Osman-beg s manjim brojem svojih boraca prolaziti [...] Osman-beg je također imao svog glasnika i doušnika (barīd va ġasūsī) po imenu Eratun među vojnicima Aya Nikole, koji je izvijestio Osman-bega o njihovom planovima. Eratun je saznao detalje njihovih planova i obavijestio je Osman-bega i muslimane o smicalicama nevjernika i zasjedi. Osman-beg se o ovom pitanju posavjetovao s Akča Hodžom, Abdurrahmanom Gazijem, Konur Alpom, Turgut Alpom i Ajgüt Alpom, vođama plemena. Svi su se složili da započnu ovaj rat.²⁴

Drugi upečatljiv primjer je bitka između Orhan-bega (u. 763/1362)²⁵ i bizantskog cara Andronika III (1297-1341)²⁶ kod Pelekanona (Bitinija) 1329. godine.²⁷ Vojska se pod zapovjedništvom bizantskog

20 İnalçık, 2007a, 443–453.

21 HR-HAD-750. Obitelj Ottenfels, *Hešt-i bihešt*, no. 2, 61a–62b. (dalje *Hešt bihešt*).

22 İnalçık, 1993.

23 Navedeno prema Gürkan, 2017, 14.

24 *Hešt bihešt* 47a.

25 İnalçık, 2007b, 375–386.

26 Nicol, 1993, 167–185.

27 Vidi Bartusis, 1997.

cara iznenada našla oči u oči s osmanskim snagama koje su ga čekale kod Gebze, do koje je stigao za tri dana nakon polaska iz Konstantinopolja.²⁸ Uzimajući u obzir situaciju u kojoj se nalazio Orhan-beg, udaljenost njegovog boravišta i činjenicu da je došao pod Konstantinopolj spreman za rat, nedvojbeno je bila posljedica učinkovitosti obavještajne mreže.²⁹

Pragmatična strana nomadskog života turkmenskih plemena koja su utemeljila državu s djelotvornim mehanizmima uvjetovala je nužnost uvježbanih glasnika koji se brzo kreću sa zadatkom prikupljanja i dostavljanja vijesti. To ukazuje na njihovu primarnu motivaciju *opstanaka*, što je uvjetovano načinom nomadskog života u kojem je temeljna potreba da se u takvom okruženju *preživi i održi*. Informacije su bile nužno potrebne za opstanak ratničkih zajednica koje su stasale na nomadskom životu, pljački i vjerskom žaru u okviru vojne organizacije.

U vrijeme sultana Murata I³⁰ zabilježeni su brojni primjeri osvajanja u kojima nisu striktno naglašene obavještajne aktivnosti, već se suptilnim referencama nagovještava prikupljanje informacija o gradovima-metama osvajanja. Primjer za to je pokušaj osvajanja Soluna, od čega se odustalo nakon prikupljenih informacija, iako su bili stigli u njegovu okolinu:

Kada su velikim trudom Timurtaš-bega ratne potrebe rumelijske vojske dovedene u red i dobro organizirane, sultan Gazi je uspješno okončao pitanje ratnih potreba i vojske iz raznih krajeva Carstva [...] Godine 784/1382, fermanom, kojem je svijet dužan da se pokorava, glavnom komandantu u Rumeliji Timurtaš-begu bi naređeno da sakupi svu vojsku iz rumelijskih pokrajina i da je brzo dovede u te krajeve. Odatle je s pobjedonosnom muslimanskom vojskom krenuo prema gradu Solunu. Za dva-tri dana koja je proveo u uzastopnim i neprekidnim borbama i napadima na zidine, Timurtaš beg je ispitao stanje ovog tvrdog grada i naroda i doznao da zauzeće grada prelazi njegove mogućnosti i snagu i da se osvojenje pokrajine može očekivati nakon dužih obimnih priprema. Vojska je bila pod velikim pritiskom i imala je znatnih problema u borbi oko Manastira i Prilepa, za vrijeme njihove opsade iscrpila je svu

28 *Hešt bihešt* 93a-b.

29 Gürkan, 2017, 15.

30 İnalçık, 2020, 156–164.

snagu. Zato Timurtaš napusti zidine Soluna, a okolna područja pozva da slijede islam i da se pokoravaju carskim naredbama.³¹

Bidlisi je, između ostalog, zabilježio neobičnu bitku koju je predvodio vojskovođa Hadži Ilbegi (Hağğ Il-bayī)³² u vrijeme sultana Murata (1360–1389). Sultan se u ekspanziji na Rumeliju suprotstavio tadašnjim moćnim zemljama Bosni, Vlaškoj i Ugarskoj koje su sklopile savez u cilju potiskivanja sultanove vojske pod vodstvom Lala Šahina. I ovog puta je obavještajna mreža dostavila informacije koje su pomogle zapovjedniku da osmisli strategiju na licu mjesta, s obzirom na malobrojnost njegove vojske u odnosu na ogromnu neprijateljsku vojsku saveznika. To je podrazumijevalo mjere koje bi danas nazvali kontraobavještajnim aktivnostima, to jest privođenje neprijateljskih špijuna.³³

Godine 766. [1364–1365] despot je s nevjerničkim saveznicima opremio ogromnu vojsku da iskorijene muslimane iz Rumelije i protjeraju sultanovu vojsku na anadolijsku stranu. Lala Šahin, saznaši za ovaj savez, ispitao je njihovo brojno stanje i utvrdio da broj muslimanske vojske ne prelazi ni jednu desetinu od broja nevjerničke vojske. Stoga je zatražio pomoć od sultana i sultanove vojske iz Jedrena [...] U to doba Lala Šahinu je stigla vijest da je neprijateljska vojska pristigla blizu, na dva dana hoda udaljenosti od Jedrena, na obali rijeke Marice razapeli velike čadore; namjerili su da se za dva-tri dana svom snagom sruče na grad Jedrene i da će sigurno, pošto su se pripremili za probijanje gradskih zidina, grad Jedrene sa zemljom sruvati. Ako se muslimanska vojska povuče u gradske zidine i dozvoli da bude opkoljena krvoločnim nevjernicima koji će navaliti svim snagama, tada neće biti izlaza za odstupnicu. Sultan još nije bio prešao preko mora, a pomoć je bila hitno potrebna. Hadži Ilbegi je bio vojni zapovjednik tog krajišta, najrazboritiji u bitkama i strateškim odlukama, stoga ga ostali komandanti odabraše da sa svojim borcima bude izvidnica na dan hoda, da uhvati neprijateljskog špijuna (dušmanān-i zebāngīrī), dozna i pošalje informacije o svemu što se pokaže važno i uputno. Tada bi bilo izgleda za pobjedu ove malobrojne vojske pravovjernih [...] Hadži Ilbegi uzjaha brzoga konja i, oslanjajući se na Boga, približi

31 *Hešt bihešt* 161a.

32 Vidi Trako, 1974, 159–204.

33 *Hešt bihešt* 137b–138b.

se nevjerničkom vojnom logoru. Osmatrajući logor, ugledao je gomilu strašnju i crnju od noćne tame i bujniju od kovrdžavih kosa nevjernika. Njihovo mnoštvo, sjaj i oprema višestruko su nadilazili broj muslimanske vojske, i to na desetine hiljada. Slikovito rečeno, kad bi u noći pozaspali dubokim snom kao da su lancima okovani, ova grupa muslimanske vojske ne bi stigla da ih poubija ni za nekoliko dana. Uspješno suprotstavljanje nije bilo nikako moguće [...] [Hadži Ilbegi] je dan i noć potajno osmatrao položaje nevjerničke vojske, razmišljajući o strategiji: oni su nadajući se pobjedi svaku noć uživali u piću i zabavi, prema posloviци 'San je brat smrti', umorni će mirno i bezbrižno pospati na svojim ležajima, eto to je pogodna prilika - nadajući se pomoći s Božije strane – izvršiti noćni prepad na ovu vojsku. Moguće je da na putu vjere u ovoj tamnoj noći ostvarimo svoju namjeru i podvigom noćnog prepada pobjedimo [...] U tom važnom poduhvatu on izvrši pripreme i svoje borce podijeli na šest odreda i posla sa šest strana nevjerničkog logora. Oni tvrdoglavi nevjernici pijani i umorni, iznenada su probuđeni povicima muslimanskih napadača i izbezumljeno su skakali iz sna [...] Usljed pijanstva i konfuzije jedni druge su mačevima ubijali misleći da je neprijateljska vojska. Do zore su nesrećni vojnici po logoru jedan drugoga ubijali, ne znajući u suštini šta se događa sve dok noć boli i tuge ne stiže sa zorom do željenog cilja i kraja i dok sunce želja vjernika zasja na horizontu brda tuge. Hadži Ilbegi sa svojom malobrojnom vojskom s brežuljka je promatrao nevjernički logor gledajući kako padaju ubijeni nevjerenci a da ruka muslimanskih boraca nije mača dotakla. Mnogi su stradali u rijeci Marici, a mnogi su se glavom bez obzira razbježali [...] Količina ratnog plijena je bila tolika da malobrojna vojska Hadži Ilbega nije bila u mogućnosti da ga ponese.³⁴

U vezi s ovim Bidlisi bilježi pozadinske borbe za vlast u igri frakcijske politike, uz koje su iza kulisa redovno bile vezane obavještajne aktivnosti i zavjere. Ovo ilustrira slučaj Hadži Ilbegove spomenute pobjede.

Hadži Ilbegi i njegova pratnja prepričavali su ovaj izvanredni događaj iznoseći razne detalje u vezi s opremom i brojnošću neprijatelja. Oni vojnici koji su slušali nisu mogli povjerovati u tako nesvakidašnje događaje. Ostale vojskovođe, a posebno Lala Šahin, glavni komandant, neizostavno su željeli pogledati svojim očima poprište pobjede. Složiše se da ih Hadži Ilbegi

sa svojim borcima povede tamo, na mjesto poznato sada kao Srf sindigi (mjesto stradanja Srba). Tada su vidjeli više nego što su u prepričavanju događaja čuli. Vojsci dopade ogromni plijen i svi se zdravi svojoj kući povratili. Međutim, ovaj nesvakidašnji vojnički podvig, na čast Hadži Ilbegiju, izazva zavist ostalih vojskovođa. Prividno se i Lala Šahin ovom radovao, no zavideći na takvoj časti, toliko ga obuze zavist i zlovolja - sudionici prenesoše - da je iz čiste ljubomore i zloće otrovao Hadži Ilbegija, koji otrovan pade kao šehid.³⁵

Obavještajne aktivnosti su podrazumijevale uhođenje i prislušivanje ratnih planova ili korištenje dostupnih informacija koje su donosili doušnici i uhode (uvijek uz naknadu). Bidlisi često opširnim narativima bilježi događanja i dijaloge u neprijateljskim taborima s takvim detaljima koji nesumnjivo upućuju na prisustvo špijuna ili doušnika na mjestu zbivanja. Brojni su primjeri zapisani, ali ćemo to ilustrirati tek s njih nekoliko.

Ukratko, godine 773. (1371–1372) kada je sultan ponovo našao razlog za vojni pohod na krajeve Rumelije, prvo je pošao na zemlju (memleket) Kostantina koja se sada zove Kustendil. Taj kraj se nalazi u sredini Rumelije, ušuškan među golemim gorjem, pa je pristup izuzetno težak i nepristupačan [...] Drugo mjesto u ovim krajevima je šehar i pokrajina Sofija, koja je oduvijek vojni logor, i u vrijeme nevjerničkih i islamskih vladara. Čim je sultan krenuo s pobjedonosnom vojskom na tu pokrajinu, Konstantin, koji je bio car i vladar ovih zemalja, saznajući za to, uzdrhta od straha da mu ne ode vlast i bogatstvo, zbog toga se danima nije smirivao i noćima nije spavao. Posavjetovao se s državnim dostojanstvenicima i zaključio da nije pametno suprotstaviti se sultanu gaziji, odličnom ratniku i dobrom strategu koji se pokrenuo u ratni pohod. Nije pametno se boriti sa ljutim lavom kao sebi jednakim protivnikom. Konstantin smisli da pošalje carske darove te pripremi pristojne poklone, uputi se sultanskom prijestolju, te uz ostale poklone predade ključeve tvrđava i otvori sva vrata utvrđenih gradova u znak potpune pokornosti sultanu.³⁶

Zbog logističkih i komunikacijskih poteškoća u tadašnjim prilikama ranog modernog doba, donošenje odluka se temeljilo na nepreciznim

35 *Hešt bihešt* 143b.

36 *Hešt bihešt* 151b–152a.

i često pogrešnim informacijama otvorenim za manipulaciju. Nedostajale su tačne informacije koje su bile dragocjene, a za njih su države bile spremne potrošiti bogatstva. U tom smislu Bidlisi navodi pohod sultana Murata I i otpor Lazara osmanskoj vojsci što je rezultiralo promjenom plana i osvajanjem Niša. Pohod sultana Murata na Srbiju i organizovanje otpora kneza Lazara Bidlisi je prikazao detaljnim narativom i dijalozima sudionika. To ukazuje na prisustvo doušnika koji su detalje dijaloga prenijeli obavještajnoj vezi u osmanskoj vojsci. On ga je zabilježio na sljedeći način:

U proljeće 777. godine [1375] on je s brojnom carskom pratnjom, opremom i još brojnijom sultanskom vojskom krenuo put Rumelije. Prešao je preko mora u Galipolju i ne zaustavljajući se krenuo je prema Srbiji da skrši Lazara (Lāsoğlu), vladara ove nevjerničke zemlje. Kada onaj nevjernik doznade za sultana i silnu vojsku uz njega, uznemiri se i poče vijećati s najbližim saradnicima o nedaći koja pristiže. Zaključiše da suprotstavljanje tako brojnoj vojsci nije u njihovoj moći niti je razumno borbom se suprotstaviti hrabrom vladaru. Stoga bi najbolje bilo napustiti naselja; stoku, blago i narod u planine skloniti na sigurno, tjesnace utvrditi, puteve i prolaze zasjesti i čvrsto osigurati, a od hrane ništa ne ostaviti. Kada pristigne silna vojska u puste zemlje, ne gine im oskudica, a s dolaskom zime vojska će se rasuti i u svoj se zavičaj u Anadoliju povratiti da se odmara. Tada ćemo poslati svoju vojsku za njima goneći ih konak po konak te se osvetiti za Jedrene i prestonicu im do temelja srušiti [...] Sultan je pristigao s velikom vojskom u ovu zemlju isukavši sablju iz korica protiv tvrdoglavih nevjernika, ali nikoga ne nađe na bojnem polju, niti zateče šta od ljudskog truda. Sultan je četiri mjeseca hodao po pustoj zemlji, ali se niko ne pojavi iz tajnih skrovišta. Dalje zadržavanje u ovim krajevima postade teško i neizvjesno. Budući da Lazar posjeduje lijep grad-tvrđavu u blizini Smedereva, po imenu Niš, dobro snadbjeven potreštinama za vojsku, najbolje se uputiti tamo i osvojiti tu tvrđavu Niš. Tako ćemo izbaviti muslimansku vojsku iz teških neprilika i spasiti od iznurenosti, nestašice hrane i malodušnosti. Tamo je nakrcano svo blago Lazarevog naroda. Osvajanje srpske zemlje vezano je za zauzimanje ove tvrđave, pa se sultan odluči za ovaj plan i izvrši pripreme, što je oraspoložilo i sultana i vojsku. Svi su se radovali osvajanju toga grada i te zemlje pune svakovrsnog plijena i blaga.³⁷

Na koncu Niš je osvojen, a Lazar je nakon vijećanja sa svojim prvacima i zapovjednicima donio odluku da se pokore i pristanu na traženje sultanove milosti i zaštite plaćanjem harača. Pristao je da svake godine daje carskoj blagajni 50 vukji srebra, a svaka vukja iznosi 400 dirhema položivši odmah trogodišnju sumu. Sultan je postavio zapovjednike i posadu tvrđave Niš, ostale krajeve predao je na upravu Lazaru. Bidlisi navodi da je ova pobjeda teško pala Lazarevim pristalicama i da se nespokoj i očaj uvukao u narod i vojsku.³⁸

U okviru obavještajnih aktivnosti i rada špijuna tokom osvajanja koristile su se razne varke, atentati, podmićivanja, zavjere i druga lukavstva. Zapisan je takav slučaj prilikom osvajanja Sofije u vrijeme sultana Murata I:

Zanimljiv je slučaj kod zauzeća Sofije i okolnih područja u doba sultana gazije i bitki muslimana. Neki čovjek poznat kao vrlo vješt lovac na zvijeri i ptice prebjegao je od muslimana vladaru Sofije. Neko je vrijeme ostao kod njega i za to ga je vrijeme pratio u lovu. Jednog dana zajedno krenuše u lovište i počеше pratiti trag zvijeri. Slugama i pratnji bi naređeno da izostanu. Kako je onaj sokolar bio vrlo mlad, čvrste građe i snažan, a njegova misao i srce čisti u pogledu prave vjere, iznenada zaskoči tekura, sveza mu ruke i noge, stavi ga na konja i brzo povede u pravcu Plovdiva i tako ga dovede u muslimansku vojsku. On je tako donio islamskim borcima ključ za osvajanje Sofije, podstakavši time borce na to. Islamska vojska je povelala sa sobom zarobljenog vladara Sofije i pomoću tog pametnog plana predali su im grad i tvrđavu te ova pokrajina s brojnim ljepotama dođe pod vlast muslimanskih boraca.³⁹

U vrijeme događaja koji prethode Kosovskom boju, prenesene su sljedeće informacije od doušnika koje se tiču sastanka Lazara s vladarima i vojnim zapovjednicima Bogdanske (Moldavije), Vlaške i Ugarske i drugih prisutnih uoči boja. Idris Bidlisi u narativu o tim događanjima navodi sljedeću priču:

Glavni vojskovođa evropske vojske, te glavni komandanti Bogdanske, Vlaške i Ugarske, obavezaše se da će na dan boja odmah s vojskom udariti na samog sultana. Lazar je u velikom vijeću izjavio: Ko uhvati muslimanskog padišaha smatram ga

38 *Hešt bihešt* 155b–156a.

39 *Hešt bihešt* 165a–b.

dostojnim da mu dam svoju kćer i deset tvrđava s pripadajućim područjima. Vlada Bosne je na to rekao: Ja mu dajem pet tvrđava s okolicom [...] Uoči borbe, neprijateljski prvaci, među kojim su bili i onih sedam uglednih vladara, vijećali su dugo o strategiji borbe s muslimanskom vojskom. Te noći kada se sultan gazi u osami molio Bogu, nevjernici su prema starom običaju priredili gozbu s izobiljem pića, te tako pijani i nerazumi raspravljali su o borbi. Lazović (Lāsoĝlu), koji je najugledniji i najvažniji i koji se isticao ozbiljnošću i zdravorazumskim rezonom, posavjetova se s ostalim nevjerničkim vođama [i reče im]: Predlažem da večeras napadnemo muslimansku vojsku, jer su u odnosu na nas malobrojniji, pa da ih tokom noći zbunimo i rastjeramo. Ostali se složiše i to prihvatiše, osim jednog od onih sedam vođa paklenskih furija po imenu Jorgi, zapovjednika pet hiljada vojnika koji se pouzdao u brojnost svoje vojske. On na to odvrati: Kada bi ih noću napali, pod velom tmine, većina muslimana spasila bi se od propasti, ropstva i osvetničkog mača bijegom u planinu i pustaru. Ova bijedna muslimanska vojska je samo jedan ručak ovim crnomorskim kitovima. Zašto svojom rukom puštati lovinu iz zamke da iskoči i spasi se?⁴⁰

Čak je Bidlisi naveo detalje razgovora i natjecanja u pijančenju vojske u taboru Lazara, što su mogli prenijeti doušnici ili uhode koji su bili prisutni na tom okupljanju. Očigledno su uhode s laškoćom prelazile civilizacijske granice i ovladale kulturnim kodovima obje strane dostavljajući informacije:

Nevjerničke vođe bahato su obećavali svojim slugama muslimansko roblje i plijen, a i nemoćnima i djeci svojih vojnika. Čak su dogovorili da svaki konjanik pripremi čvrste konopce za muslimanske zarobljenike, da ih pohvataju i prodaju za dobru cijenu narodu po Evropi (mardum farangistān) kako bi kupili pehare za svoje pijanke. Jedan od njihovih vojnika, poznat po duhovitim dosjetkama zabavljao je vladara svoga naroda izvodeći marifetluke. On tom društvu koje je pripremalo konopce i lance za hvatanje muslimana dobaci: Na osnovu onoga što smo više puta vidjeli i u što smo se uvjerali, kao i na osnovu onoga što smo toliko puta čuli od ljudi koji prenose i prepričavaju ranije događaje, znamo da je turska vojska (laškar-i turk) zbog smjelosti i junaštva uvijek vezala u lance i

konopce zarobljene nevjerničke jedinice (tavāyif kuffār). Nikada ljudi nisu vidjeli turske borce u nevjerničkim okovima. Zato nije čudo što pripremate konopce za pobjedu muslimana i poput svilene bube sami sučete niti i užad zarad vlastite propasti.⁴¹

U kasnijim stoljećima dinastije, već u vrijeme Mehmeda II Fatiha, kompleksan odnos između informacija i politike potencira važnost prikupljanja i brižljivog proučavanja informacija. U tome je sultan Mehmed II bio veoma agilna,⁴² a sve u cilju dekonstrukcije donošenja odluka i uspostave optimalne strategije kreiranja politike. Važan faktor vojnog uspjeha Mehmeda II predstavlja postojanje snažne obavještajne mreže i špijunaže. On je imao mrežu špijuna i doušnika koji su odavali informacije o snagama i slabostima njegovih neprijatelja⁴³, što mu je omogućilo planiranje pohoda i bitki u skladu sa stanjem na terenu.

Osvajanje Bosne bilo je strateško pitanje⁴⁴ za Mehmeda II,⁴⁵ te je bilo predmet opsežnog planiranja i pripremanja, u što je bila prethodno uključena obavještajna mreža na terenu. O tome kazuju Bidlisijevi navodi o potrazi za bosanskim kraljem:

Mahmud-paša i njegova pobjednička vojska napredovali su brzo poput strijela odapetih iz lukova šezdeset vještih i snažnih strijelaca opkolivši tvrđavu sa svih strana. Stigle su nove informacije koje su bile rezultat raspitivanja i izviđanja da je kralj prije dolaska muslimanske vojske pobjegao u dvorac Sokol (Sūqol)⁴⁶, koji ima zapanjujuće jake bedeme, namjeravajući da se skloni i ne suprotstavlja muslimanskoj vojsci. Mahmud-paša je bez zaustavljanja sa svojom vojskom slijedio kralja. Kada se muslimanska vojska približila tvrđavi Sokol, kralj je odmah napustio tvrđavu i sklonio se u tvrđavu Ključ (Kulūče), u čiju je utvrđenost i bedeme imao više povjerenja. Bio je u strahu da će ga sultanov vezir slijediti, ali uvjeren da je utvrđeni dvorac siguran i nepristupačan, budući da se na putu između dvije tvrđave nalazio derbend (klanac), uzak i mračan, čak mračniji od ojađenih srca nevjernika.⁴⁷

41 *Hešt bihešt* 180a.

42 İnalçık, 1960, 408–427.

43 Arı, 2004, 45.

44 Šabanović, 1957, 177–220

45 *Hešt bihešt* 468b; İnalçık, 2003, 395–407.

46 Kurtović – Filipović, 2011, 83–114.

47 *Hešt bihešt* 472a.

Međutim, zapovjednik koji je raspolagao obavještajnim podacima, napravio je procjenu i donio je odluku o narednim koracima, ne uvažavajući prijedloge drugih zapovjednika. Na licu mjesta su napravljeni planovi zbog teškog terena. Ovi navodi ilustruju s koliko su preciznih informacija iz neposrednog kraljevog okruženja kojeg su pokušali uhvatiti raspolagali osmanski zapovjednici i s koliko su pažnje pristupali njihovoj analizi i procjenama:

Tokom savjetovanja većina se složila da će u onaj demonski prolaz kralj postaviti zamku i da je sama pomisao o uvođenju velike vojske bez vodiča u onaj uski i opasni tjesnac nerazborita, a prema poznatoj poslovice: Zrak najbolje poznaje sunce svoje zemlje. Trebalo bi se usmjeriti na sultanovu zapovijed koja se odnosi na samu opsadu tvrđave Jajce, a kralj će zbog poricanja biti uništen i prema ajetu: Pa, ti se okani onoga ko se [od Opomene Naše] okrenuo⁴⁸. Međutim, glavni komandant, gorljivi vojnik i predani vjernik, hrabri vezir nije prihvatao predložene preporuke. Nije se obazirao na njihovu malodušnost, ignorirao je njihove sugestije i nimalo razumne savjete koje su mu uputili. Bio je uvjerenja da je najispravnije pouzdati se u Boga, za šta je iznio uvjerljive argumente: Sultanov glavni cilj u ovom ratnom pohodu je bio prokleti kralj, a ne osvajanje tvrđava i teritorije. Kralj je poput lovine koja je utekla iz zamke i on je sada uznemiren, pritisnut strahom i umorom. Sigurno su ljudi u okolnim naseljima ustrašeni dolaskom zastava mudžahidina i od njihovih napada, bojeći se za život, imovinu i porodicu. Nikom od njih na um ne pada da se brine o nadzoru i zaštiti ovog uskog prolaza (tangnāy-i darband).⁴⁹

Daljni napredak vojske i odluka prolaska kroz opasni tjesnac (klanac) donesena je na osnovu prikupljenih informacija doušnika i izviđača:

Iako je bila mrkla tmina, put uzak i neravan, prošli su kroz derbend a da ni noga nije prokrvarila ni od jedne grupe silne muslimanske vojske. Omer-beg, sin Turhan-bega, koji je bio u prethodnici vojske, odlučno i junački je odjahao u blizinu kraljeve tvrđave u istraživanje te prikupio od doušnika (zebangīr mardum) sve novije informacije o kralju, pojedinostima i rizicima puta do tvrđave, kao i neopreznosti samog kralja. Sa

48 *Kur'an* 53: 29.

49 *Hešt bihešt* 472b.

dobrim vijestima poslao je glasnika uspješnom [Mahmud] paši i zamolio ga da požuri s vojskom kad dobije vijesti.⁵⁰

Iako je Bajezid II (1481–1512)⁵¹ vodio prilično umjerenu, kako vanjsku tako i unutrašnju politiku, to ne znači da nije planirao i izvodio pohode i da nije koristio obavještajne mreže. Godine 1482. osvaja prostore Hercegovine i utvrđeni (Herceg) Novi, koji mu je uz prethodnu obavještajnu pripremu, tajnu diplomaciju i podmićivanja predan, a 1484. godine osvaja dvije važne luke na obali Crnog mora, Akkerman i Kiliju⁵². O tome u hronici stoji sljedeći zapis:

Početakom 891. godine s kilijske i akermanske strane stalno su dolazile vijesti da je buntovni moldavski vladar došao pred dvorac Aq Kirmā⁵³ naoružan i opremljen topovima i puškama, da ga zauzme i da ima namjeru da ga opsjedne uz podršku brojne vojske drugih nevjernika. Čuvši za ovaj postupak vladara Moldavije, to uzbuni sultana i razorna vatra njegova bijesa se podiže do neba. Odmah je postavio Malkočoğlu Bali-bega na čelo hrabrih vojnika koji su krenuli u rat na Allahovom putu i vojnika pokrajine Silistra, koja je nasuprot pokrajine Moldavije. Poslao ga je na tu granicu da smrskava glave tvrdoglavim i prezrenim nevjernicima. Naredio je da se skupe rumelijske akindžije i gazije, da im se za zapovjednika postavi Malkočoğlu Bali-beg, da se zemlja Moldavija opljačka i sravni sa zemljom, prelaskom preko Dunava kao i prije. Ako vladar tog mjesta povede rat, zastavom džihada treba hrabro mahati protiv njega. U skladu s ovom svetom odredbom iskusni borci su se okupili. Svaki od njih, kao i uvijek, žudio je za borbom. U to se vrijeme moldavski špijun (ğāsūs-i boğdān) infiltrirao među ove veterane rata i nakon što je prikupio potrebne podatke vratio se svom vladaru.

50 *Hešt bihešt* 472b.

51 Tansel, 1966; Parry, I, 1119–1121.

52 Kilija (ukr. *Кілія*) grad i luka u oblasti Odese, na jugu Ukrajine na istoimenom rukavcu dunavske delte, 47 km udaljen od Crnog mora. Pozicioniran je u području povijesne Besarabije (Budjak).

53 Grad Bilhorod-Dnistrovskiy, povijesno poznat kao Aq Kirmān (turski: Akkerman), lučki grad u oblasti Odese, jugozapadna Ukrajina. Nalazi se na desnoj obali Dnjestarskog estuarija koji vodi u Crno more, u povijesnoj regiji Budjak. Tu se nalazi velika teretna luka Dnistrovsky koja je dodana kako bi se razlikovao od Belgoroda (na ukrajinskom Bilhorod), grada u Rusiji, kada su oba bila dio Sovjetskog Saveza.

Moldavski vladar smjesta je poslao svoje poklisare vladarima Ugarske i Poljske tražeći pomoć, budući da su bili istovjernici i susjedi. Ovaj put situacija je bila ozbiljna i sultanova vojska mogla je smjesta uništiti zemlju Moldaviju. Nakon završetka Moldavije, na red bi došla Ugarska i Poljska za napad i razaranje.⁵⁴

Još jedan zapis opisuje nakane Osmanlija u osvajanju Drača. Godine 1501. godine Bayezid II je osvojio Drač, čemu su prethodile temeljite pripreme i špijunske aktivnosti, kako Osmanlija tako i Mlečana, što navodi Bidlisi:

Nije se činilo mogućim da prethodni sultani osmanske dinastije zauzmu ovaj grad i tvrđavu smještenu na Franačkom moru bez pokretanja brodova. Bilo je nemoguće oduprijeti se Francima [Mlečanima] na moru. Očekivalo se da sultan lično učestvuje u osvajanju ovog grada. Kada su pokrajina Elbasan i uprava krajištem povjereni Mehmed-begu, sinu Isa-bega, on je kao i njegovi preci nastavio tradiciju džihada. Tvrđava Drač bila je sa svih strana okružena muslimanskom zemljom. Baš kao što se pripovjeda u sedmoj knjizi u kojoj se govori o sedmom muslimanskom vladaru, veći dio albanske zemlje osvojili su njegov otac i djed, to jest Isa-beg i Ishak-Beg. Spomeniti emir, rođen iz korica sablji mudžahida i odgojen među ratnicima, namjerio je da zauzme tu čvrstu utvrdu Drač. Zaokupljen tom idejom preduzimao je potrebne mjere i vršio pripreme, pa su stigle informacije da u tvrđavama i kulama nije postavljen veliki broj stražara, kao i da oni koji su postavljeni nisu vješti ratovanju, nikada nisu ratovali, nisu iskusili te teškoće zato što su ti ništavni nevjernici uživali sigurnost i mir zahvaljujući uhodama, doušnicima i pomoći koje su dobivali od svojih istovjernika.⁵⁵

Osmanlije su imali i jednostavne oblike kontraobavještajne kontrole i bili su vrlo aktivni u tom pogledu.⁵⁶ Za ilustraciju toga može poslužiti naredi primjer iz hronike iz vremena Bajezida II:

Država je imala svoje vrlo uspješne metode, s kojima je pobjeđivala muslimanska vojska i u korijenu sasijecala pobunu nevjernika. Prokleti vladar Engurusa, koji je bio

54 *Hešt bihešt* 575b–576a.

55 *Hešt bihešt* 624a–625b.

56 O osmanskoj kontraobavještajnoj aktivnosti vidi: Gürkan, 2012, 1–38.

glavni među nevjerničkim vladarima koji su pružali pomoć franačkom narodu i koji je držao sve obavještajne kanale o situaciji kod muslimana, poslao je svoju dvojicu uhoda na muslimansku teritoriju da bi se informisao o posadi tvrđave i situaciji unutar nje. Evrenosoğlu Ahmed-beg, koji je upravljao smederevskim krajištem, zarobio je tu dvojicu uhoda i poslao ih na dvor. Uhode su doveli baš u vrijeme kada su priveli neke nesretnike za pogubljenje. Postavili su ih gdje su stajali muslimani i vojska da posmatraju scene pogubljenja. Nakon toga uhode su poslali nazad Ahmed-begu, a on dalje zalutalom kralju Engurusa da od riječi do riječi ispričaju sve što su vidjeli i doživjeli, kao i da upozore ugarske zapovjednike, jer 'najsigurnija je vijest ono što se vlastitim očima vidi'.⁵⁷

Sukobi oko prijestolja Bajezida II i njegova brata Džema (u. 900/1495)⁵⁸ u *Hešt biheštu* ispričani su sofisticiranom naracijom (556b-566a), u kojoj Bidlisi Bajezida poredi sa Aleksandrom Velikim, a Džema s perzijskim vladarem Darijem, za kojeg je neizbježno da ga porazi Aleksandar. I ovaj slučaj je povezan sa obavještajnom mrežom i uhadama koji su bili uključeni tokom 12-godišnjeg boravka Džema u rukama kršćanskih vladara u Evropi. Bajezid II je slao tajne agente u zemlju pape (Italiju) da pronađu princa Džema budući da je stalno bio premještan na tajne lokacije, da provjere okolnosti njegovog boravka u 'zatočeništvu' u Evropi i da ga, navodno, likvidiraju (otruju), o čemu postoji izvještaj Baraka Reisa iz 1486. godine⁵⁹ – što Bidlisi ne spominje. No u tom kontekstu i u vezi s glasinama da je s istim zadatkom⁶⁰ Bajezid II poslao i Kodža Mustafa-pašu⁶¹ 1490. godine kao zvaničnog emisara papi u Rim, u prvoj verziji hronike Bidlisi je napisao da je *paša otišao u Farangistan da riješi neka državna pitanja*.⁶² U revidiranoj verziji iz 1512. korigirao je narativ navodeći da je *morao da ode kod Džema Čelebija kako mu je stavljeno u dužnost te da je nakon opasnog pomorskog putovanja uspio postići*

57 *Hešt bihešt* 618b–619a.

58 Şakiroğlu, 1993, 283–284.

59 Turan, 1962, 539–555; Ménage, 1965, 112–132.

60 İnalçik, 1979, 214.

61 Kodža Mustafa-paša (u. 918/1512) je bio glavni rizničar Bajezida II, a 1511. godine imenovan je za velikog vezira. (Koca Mustafa Paşa, TDV İA, C. 26 (2002), 131–133).

62 İdris-i Bidlîsî, *Hešt Behişt*, Esad Efendi, No 2198, 358a.

*dogovor s franačkim vladarima u vezi sa sultanom Džemom.*⁶³ Da bi suzbio špekulacije u vezi sa umiješanošću Kodža Mustafa-paše (u svojstvu Bajezidovog agenta) u trovanje princa Džema Čelebija, nadalje navodi: *Kao što je poznato, papa je poslao osobu prerusenu u berbera i brijača u službu sultana Džema. Ovaj je, kako bi ubio Džema Čelebija, stavio smrtonosnu mješavinu otrova na oštricu svoje britve. Jednog je dana tom otrovnom britvom obrijao glavu Džemu Čelebiju. Smrtonosna bolest je kasnije onesposobila tog moćnog princa. Na ovaj način, Džem Čelebi je umro pored padišaha Efrendže.*⁶⁴

Na vijest o smrti Džema Čelebija, sultan je poslao svoje agente da provjere autentičnost vijesti, što je Bidlisi također zabilježio:

Kada je vijest o sultanovoj smrti stigla do Rumelije, sultan je poslao svoje agente (muḥbirān) na franačke granice da ispituju istinitost vijesti. Franački vladari iskazali su veliko poštovanje prema tijelu umrlog sultana Džema i poslali ga, zajedno s grupom muslimana, na počivalište njegovih predaka. Godine 897. doveli su ga u Rumeliju skelom preko Galipolja i ukopali na mezarju njegovih predaka u Bursi.⁶⁵

Uhode su bile instrument i u frakcijskim previranjima, u prilog čemu govori zapis o događajima s kraja vladavine sultana Bajezida II i natjecanje njegovih nasljednika za tron. Princ Selim pokušao je preuzeti vlast u martu 1511. godine uz pomoć oca svoje supruge, Menli Giraja krimskog hana, krenuvši sa svojom vojskom k Jedrenama (Edirna). Selim je iskoristio odsustvo sultana da uđe u Jedrene kako bi preuzeo riznicu i postavio svoje ljude, o čemu hroničar navodi sljedeći zapis:

Više puta je [Selim] na to ukazivao svome ocu [sultanu Bajezidu], šaljući mu svoje izaslanike. Međutim, njegove su se poruke izmijenjene prenosile sultanu. Budući da je između njih bio princ

63 *Hešt bihešt* 565b.

64 *Hešt bihešt* 567a. Papa Aleksandar VI je 1494. godine predao princa Džema francuskom kralju Karlu VIII koji je bio u pohodu na Italiju s ciljem preuzimanja Napuljskog kraljevstva. Džem je umro 1495. godine u tvrđavi Castel Capuano u Napulju, od posljedica trovanja (Jem Soltan, Elr, Vol XIV, Fasc. 6, 623–624).

65 *Hešt bihešt* 567a. Sultanovi agenti, koje spominje Bidlisi, prema drugim izvorima bili su uhvaćeni i pritvoreni, jer su čuvari tražili 500 dukata za lijes s tijelom princa Džema (Fisher, 1948, 49).

Ahmed, prinčev izaslanik nikako nije uspijevaio dospjeti do cilja. Dopušteno mu je da dođe u raskošni dvor da obavi poslove, ali nije da stigne do cilja zato što se svako pribojavao mladog princa. Kada je shvatio da dostojanstvenici djeluju podmuklo, pokušao je da stvar uzme u svoje ruke. Bio je dostojan vladarskog trona, razmišljao je da preuzme vlast u carstvu. Krenuo je iz Ermenije prema očevoj prijestolnici Carigradu. Krenuo je brodom sa sjevera i preplovio more kao sjeverni vjetar. U regiji Kefe je s mora prešao na kopno. Njegova vojska je bila spremna. Valovi vojnika zatvorili su izlaz na more kao što brâne zatvore rijeke. Kopneni put su kontrolisali uhode (ğāsūsān), sabljama su osiguravali prolaze. Prešli su preko Tatarske ravice, prešli su nekoliko rijeka i more te se uputili prema Rumeliji. U zemlji Bogdan prešli su Dunav i sastali se na putu za Akkerman. Brzo je napredovao sa svojom vojskom. Niko ga nije mogao odgovoriti od ovoga pohoda, niti mu bilo šta drugo predložiti. Kada je stigao u Rumeliju, njegova se zastava podigla u nebesa.⁶⁶

Bidlisijeve aktivnosti na istoku Carstva

Na istočnim granicama pojavilo se novo žarište i novi rival u 16. stoljeću – Safavidska država. Osmansko-safavidsko rivalstvo uvjetovalo je formiranje špijunskih mreža u obje države kako bi se prikupljale informacije na širokom graničnom području, na kojem su vladala kurdska plemena.⁶⁷ Stoga se u biti u ovom informacijskom ratu između Osmanlija i Safavida uspjeh obje države temeljio na informacijama kurdskih kneževa i pojedinaca iz njihovog društva. Njihov potencijal da djeluju kao posrednici u informacijama bio je izvor njihove moći i utjecaja, što im je omogućilo da jednog pokrovitelja zamijene drugim. Kurdski emiri koji su sarađivali i trgovali informacijama i s osmanskim i sa safavidskim gospodarima bili su strateški akteri i kao takvi nastojali su iskoristiti politički položaj na granici kako bi postigli svoje osobne ciljeve.⁶⁸

Razvijena mreža uhoda je uspostavljena kako bi se pomno pratio vojni napredak, plemenska kretanja i ekonomska sposobnost novih šiijjskih suparnika. Bidlisi je dobio novu ulogu, čiji je status iskusnog birokrate, intelektualca i historičara dobio na značaju na dvoru sultana

66 *Hešt bihešt* 666b–667a.

67 Walsh, 1962, 206.

68 Dehqan – Genc, 2018, 200.

Selima I. Nakon ustoličenja 1512. godine, sultan Selim I pozvao je Bidlisija u Istanbul s namjerom da ga promovira u svog emisara i iskoristi iskustvo bivšeg perzijskog munšija kurdskog porijekla, koji je proveo veći dio svog života u Iranu. Sultan ga je uključio u svoje političke projekte koji se tiču ujedinjenja kurdskih plemena protiv Safavida.⁶⁹ Tako je Bidlisi, koji je bio dugogodišnji iskusni službenik dvora Akkojunlu i hroničar osmanske dinastije, postao diplomat s posebnim statusom, izravno odgovoran sultanu, a da nije imao vojni ili upravni čin. Tačnije, nakon bitke kod Čaldirana postao je sultanov izaslanik i putujući propovjednik (*Dao je skromnim ljudima poput mene priliku da vode i savjetuju sve vladare i namjesnike u ovim krajevima*)⁷⁰. Zanimljivo je da je Bidlisi jedini hroničar koji spominje da je sultan Selim I prije pohoda na safavidskog šaha Ismaila poslao svoje pisare po cijeloj Anadoliji da naprave popis kizilbaških pristaša šaha Ismaila za pogubljenje.⁷¹

Nakon bitke kod Čaldirana (2. redžeba 920/23. avgusta 1514)⁷², Bidlisi je postigao uspješne pregovore s kurdskim emirima iz oblasti Dijarbekira. Većina njih bili su sunije, a pripajanje ove regije Osmanskom carstvu, kao i savez s Kurdima protiv Safavida, bila je značajna prednost za osmansku državu. Prednost Bidlisijevog poznavanja geografskog područja, jezika i tradicije kurdskih plemena bila je od presudnog značaja za ovaj politički projekt.

Bidlisi je ostao u tom području gotovo dvije godine, organizirajući s velikim uspjehom integraciju kurdskih plemena, kao i otpor protiv Safavida. Sultan mu je 1515. godine ukazao poštovanje i povjerenje dajući mu punu ovlast za organiziranje novostečenih područja na način kako smatra da je prikladno uz nespacificirane berate (za investiture) sa sultanovim potpisom.⁷³ Postavio ga je na čelo deset hiljada ljudi kao pomoć dijarbekirskom beglerbegu Bijikli Mehmed-paši⁷⁴, koji je bio na čelu regionalne špijunske mreže. Bidlisi je bio odličan organizator i napravio je preraspodjelu zemlje kurdskih

69 Bidlisi spominje da su mu ponudili *društveno-etički angažman uz pismo, moleći ga da se brine za okupljanje naroda Kurdistanu i da će mu zauzvrat biti ispunjene sve želje* (TSMA, E. 1019).

70 TSMA, E. 8333-2.

71 Genç, 2019b, 438.

72 Emecen, 2009, 407–414.

73 Ménage, 1960, 1207–1208.

74 Markiewicz, 2015, 227.

begova koja je podijeljena na dvadeset četiri dijela. Od toga je jedanaest bilo pod osmanskom vlašću, dok su ostali bili autonomni ili pod labavim osmanskim protektoratom.⁷⁵ Ovo je bio način kojim je Bidlisi pridonio mirnom uključivanju Kurdistanu u Osmansku državu.⁷⁶

Bidlisijeva pisma s terena upućena Selimu I, koja se čuvaju u Arhivu muzeja Topkapi saraja (TSMA), između ljeta 1514. i proljeća 1516. godine izvor su jedinstvenih podataka. Ona predstavljaju pet dugih izvještaja, koji detaljno opisuju aktivnosti na istoku Carstva, *u zemljama Kurdistanu*, te njegove odnose s kurdskim emirima, dopunjene izvještajima uhoda iz obavještajne mreže koju je organizirao. Usporedbom informacija koje su slali Bijikli Mehmed-paša i Šadi-paša kao i izvještaja Šeref-hana Bidlīsija⁷⁷, koji se također čuvaju u Arhivu muzeja Topkapi saraja (TSMA)⁷⁸, vidi se da su organizovali zasebne obavještajne mreže šaljući gotovo istovjetne prikupljene informacije na dvor, odvojeno jedan od drugog.⁷⁹

U izvještaju Selimu sastavljenom u muharremu 921/marta 1515. godine, Bidlisi navodi svoje zadatke: obilaziti kurdske begove, dijeliti počasti (*tašrifat*), provoditi naredbe (*ahkām*) i izvještavati sultana o razvoju događaja, to jest (prikupljene od doušnika i špijuna) obavještajne podatke proslijediti na Dvor radi kreiranja vojno-političke strategije.⁸⁰

Njegovi izvještaji bili su znatno opširniji od izvještaja Bijikli Mehmed-paše i Šeref-hana. Bidlisi kao sultanov koordinator političkog projekta imao je tim povjerljivih ljudi i obavještajnu mrežu. Tako je kontrolišući prostor *cijelog Kurdistanu*, počevši od *Amid-i Mahrusa do granica Širaza*.⁸¹

Između ostalih vijesti, koje su uzimane u razmatranje, glasina kao i informacija od doušnika i uhoda, zapisao je:

Kao što se razumije iz pravih vijesti pristiglih putem glasina ili pouzdanih špijuna, kao i onih otkrivenih osobnim

---

75 Isto, 228–230.

76 Hammer, 1979, I, 307–309.

77 Glassen, 1990, 76–77.

78 Bacque-Grammont et Adle, 1986, 90–118.

79 Genç, 2016, 147–208.

80 TSMA, E. 8333-2.

81 TSMA, E. 1019.

promatranjem, vijesti o Horasanu su sljedeće: Mīrzā Babur⁸² se pojavio nakon osvajanja Humāyūna [bitka kod Čaldirana] i zauzeo mnoge zemlje Horasana. Čak niti jedan pripadnik kizilbaša u Horasanu nije mogao ući u Irak. Prema vijestima koje se šire, svi su ubijeni, a njihova imovina opljačkana.⁸³

Nikome nije tajna da su poraženi i zarobljeni protivnici u Dijarbekiru bili poseban odabrani rod neprijateljske vojske. Od sada će biti lakše osvajati zemlje i uništavati neprijatelje. Proučili smo slabosti neprijatelja vjere kroz vijesti koje su nam donosili doušnici i špijuni. Ovih je dana prezreni siromah [Bidlisi] proučavao izvještaje uhoda koje je poslao u Tabriz, pokrajinu Urmiju [Iran] i kurdskoj eliti Bradost [plemena Goran oko Šahrizola i Urmije]. Došla su pisma Jusuf-bega Gazikirana [Gazi Kiran b. Sultan Ahmed] i Jusuf-bega Sultana Ahmeda Bradosta. Prema tim pismima, šah Ismail, koji je skrenuo s puta, nalazio se na visorani Eškenber-Keleber, između Sehenda i Merenda, i prilično loše stoji s vojskom i oružjem, jer nema više od 2 do 3 hiljade vojnika uz sebe.⁸⁴

Njegovi izvještaji su se oslanjali na vlastite procjene prikupljenih informacija, naglašavajući da je safavidska vojska toliko slaba, da ima samo petnaest opremljenih deva koje su premjestili iz Tabrīza u Ūdžān. Dalje Bidlisi izvještava: *Štoviše, prema obavještajnim podacima koji su stigli zahvaljujući špijunima i ljudima od povjerenja, kurdska plemena su ostvarila brojne pobjede, a vojska Safavida brojala je samo oko sedam hiljada, a nedostajala im je i oprema i oružje.*⁸⁵

Ovakve procjene u Bidlisijevom izvještajima smatraju se pretjerivanjem, jer su imale za cilj da privole sultana za novi pohod u ovu regiju. Neka plemena koja je prikazao kao borce protiv Safavida nisu bila uključena u ovu aktivnu borbu. Ustvari, nema podataka da je šah Ismail izgubio kontrolu u regiji, budući da su se njegove opservacije temeljile na informacijama koje je pribavio zahvaljujući špijunskoj mreži te savezu s tamošnjim kurdskim emirima lojalnim Osmanlijama.⁸⁶ No, drugi put je priznao utjecaj Safavida u regiji i

82 Mīrzā Bābur Hindāl (u. 958/1551), timuridski princ kojeg je šah Ismail imenovao za guvernera Horasana 1511. godine.

83 TSMA E. 8333-1.

84 TSMA, E. 8333-1.

85 TSMA, E. 1019.

86 Genç, 2019b, 441.

izrazio zabrinutost zbog sultanove ravnodušnosti prema razvoju događaja riječima: *I tamno oko potlačenih i oko puno nade i umorno srce ovog slabog sluge čeka da sunce sultanove zastave ponovo zasja s rođenjem sreće i blagostanja na horizontima perzijske zemlje i nesretnih ljudi cijelog svijeta.*⁸⁷

Zaključak

Mreže za prikupljanje informacija, kao i priče o špijunima koji djeluju između različitih prostornih tačaka s vjerskim, jezičkim i kulturnim razlikama, ukazala je na propusnost civilizacijskih granica, kao i na poseban tip ljudi koji su bili navikli djelovati u graničnim regionima, „oni koji dolaze i odlaze“, kako ih je historičar Emilio Sola naslovio u svojoj knjizi.⁸⁸

Obavještajne aktivnosti, o kojima možemo sklopiti sliku na osnovu Bidlisijskih podataka kroz narrative, bile su sveprisutne kao dio vojnopolitičke strategije Osmanskog carstva. Njihov osnovni cilj bio je pravodobno prikupljanje i prenošenje tačnih obavještajnih podataka, budući da su oni koji su odlučivali (zapovjednici vojske ili politički odgovorne osobe) nastojali nadvladati u ratu informacija pokušavajući blagovremeno djelovati ili zavarati protivnike.

Navedeni primjeri iz hronike ilustruju kako su Osmanlije razvile obavještajnu taktiku, iako vrlo jednostavnu prema savremenim kriterijima, koja je davala rezultate u provođenju zacrtane vojne strategije. Uz aktivnosti u sferama diplomacije, razvijana je obavještajna i kontraobavještajna mreža kako bi koristeći prikupljene informacije nadmudrili neprijatelje. Uporedo s tim skrivali su ratne ciljeve i vojne pripreme kako na moru tako i na kopnu od neprijateljskih špijuna i stranih poklisara, dovodeći neprijatelja u zabludu dajući im lažne informacije. Pri tome su na terenu i niži vojni zapovjednici koristili brojne trikove i varke kako bi stekli prevlast na bojnom polju, koristeći ciljano prikupljene informacije od uhoda i doušnika.

Brojni su primjeri koje bi mogli navesti na osnovu zapisa, ali zbog ograničenog prostora navedeni su samo neki od njih. Osmanlije su bili vješti u manipuliranju informacijama, dostavljanjem dezinformacija

87 TSMA, E. 8333-3.

88 Termin koji se često pojavljivao u dokumentima AGS (Archivo General de Simancas, Valladolid) (Sola, 2005).

neprijatelju, kao i drugim varkama,⁸⁹ a iskusni zapovjednici cijenili su dobivene prednosti na osnovu informacija prikupljenih iz obavještajnih izvora. Iako autor polemiše o etičnosti uhođenja, očigledno je da vjerska uvjerenja nisu određivala obavještajnu politiku već su to činile racionalne strategije. Dvostruki standard osmanskih izvora prema etičkoj strani ratne varke i špijunaže, o čemu govori izbor leksema koje nemaju negativnu konotaciju, dokazuje da su bili svjesni njezine važnosti na vojnom i političkom polju. Osmanlije su optuživali svoje suparnike za sklonost lukavstvu i dvoličnost, a istovremeno su u ličnostima osmanskih vojnih zapovjednika koji su koristili slična lukavstva, vidjeli pronicljive vojne zapovjednike, prekaljene i iskusne u ratovanju.

Prikupljanje informacija u osmanskom društvu nije bilo centralizovano i više je imalo policentrični karakter. To je povremeno rezultiralo postojanjem frakcijskih interesa političke elite čija kompleksnost otežava rekonstrukciju odnosa moći i prevlasti u osmanskom društvu. Osmanske obavještajne mreže funkcionisale su većinom na usmenoj komunikaciji⁹⁰, a tajna služba bila je više lična nego institucionalna.⁹¹

Obavještajni agenti ili, shodno vremenu o kojem govorimo, uhode su ovladali kodovima dviju kultura te lahko prelazili granice i cirkulirali kanalima između imperijalnih rivala.⁹²

I sam hroničar Bidlisi, bio je osebujna ličnost koji je savladao brojne, tada još uvijek vrlo propusne nacionalne granice, čiji je kulturni identitet potvrđen unutar islamskog civilizacijskog kruga. U Bidlisijevom slučaju radilo se samo o prelasku imperijalnih granica. U zrelim godinama, nakon dugogodišnje službe, njegova porodična i vjerska pozadina, njegove jezička, stručna i diplomatska kompetencija, kao i iskustvo preporučile su ga sultanu za misiju na istočnim granicama. Pokazao se kao odgovoran i odlučan sultanov emisar, kao i djelotvoran promotor za pridobijanje kurdskih kneževina za lojalnost osmanskoj državi.⁹³ Za misiju koju mu je sultan namijenio organizirao je svoju obavještajnu mrežu, to jest mrežu doušnika i uhoda koji su slali izvještaje o ekonomskoj i vojnoj situaciji u perzijskom Kurdistanu, o čemu svjedoče njegova pisma.

---

89 Gürkan, 2019, 437–454.

90 Gürkan, 2012, 423.

91 Isto, iv.

92 Isto, 185.

93 Genç, 2019b, 439–444.

Njegova pisma sultanu Selimu I, odnosno izvještaji najbolji su primjeri funkcioniranja policentričnih mreža na graničnom području kurdskih kneževina, budući da je on sam bio na čelu jedne takve špijunske mreže, dok su namjesnici i zapovjednici imali svoje mreže. Sudeći prema Bidlisijevim zapisima i prema evidentiranim uspjesima policentrične osmanske obavještajne mreže su davale dobre rezultate. Izvještaji su pažljivo proučavani, prosljeđivani ili se prema njima postupalo na licu mjesta. Usprkos opisanom načinu funkcionisanja mreža, što bi se prema zapadnim standardima moglo smatrati neodostacima, Osmanlije su uspješno razvile funkcionalan mehanizam prikupljanja informacija koji je sam po sebi bio koherentan.⁹⁴

Usluge uhoda i doušnika, kao i drugih ličnosti u toj mreži, imale su svoj doprinos u raspoređivanju resursa i kreiranju unutarnje i vanjske politike, kako na dvoru tako i na terenu tokom osmanskih osvajanja. Hronika kao izvor nikada ne navodi imena ili neke druge bliže odrednice na osnovu kojih bi se mogli identificirati akteri mreže, budući da ne pružaju čitatelju detaljne informacije o akterima političkog života osim o sultanima i najvažnijim državnim službenicima. Istraživanja historičara pokazuju da su iz pragmatičnih razloga Osmanlije koristile usluge i kršćana i muslimana za obavještajne mreže (trgovce, robove, inženjere, svećenike, prevodioce, oficire, vojnike, diplomate, tazbinske srodnike, korsare, majstore i druge).⁹⁵

U nedostatku obimnijeg korpusa ego-dokumenata (osmanske pripovijesti u prvom licu, osobna literatura i autobiografski materijal), podaci u hronici, čak i u ovom obliku, od velike su vrijednosti i pouzdani su izvori za istraživanja kako socijalne tako i vojnopolitičke historije. Kao značajan izvor koji pobliže daje uvid u ovu oblast istraživanja jesu Bidlisijeva pisma, koja bi se mogla svrstati u ego-dokumente, jer on iz svoje lične perspektive daje opservacije u vezi s prikupljenim informacijama, savjetuje sultana i predlaže aktivnosti.

U novije vrijeme historičari istražuju kao alternativne izvore (koji pobliže ocrtavaju pojedinačne i korporativne interese) za političku i vojnu historiju izvještaje evropskih diplomata, primjerice izvještaje (*relazioni*) venecijanskih poklisara (*bailo* pl. *baili*)⁹⁶ i drugih diplomata-doušnika zaduženih za izvještaje svojim vladama.⁹⁷ Na taj način se upotpunjuje

---

94 Gürkan, 2012, 437.

95 Isto, 100–147.

96 Vidi: Gürkan, 2012, 77–79; Ibid, 2018, 50; Ibid, 2015, 107–128.

97 Vidi: Šunjić, 1989, 139–157.

slika o obavještajnim aktivnostima Osmanlija, mehanizmima djelovanja i ostalim aspektima ove oblasti vojnopolitičke historije Osmanskog carstva i njegovog okruženja.

Conclusion

Intelligence activities, about which we can form an image based on Bidlisi's data through narratives, were ubiquitous as part of the military-political strategy of the Ottoman Empire. Their primary objective was the timely collection and transmission of accurate intelligence, as decision-makers (military commanders or political leaders) sought to prevail in the information war by trying to act in a timely manner or deceive the enemy.

The cited examples from the chronicle illustrate how the Ottomans developed intelligence tactics, although very simple according to contemporary criteria, which produced results in the implementation of the planned military strategy. In addition to activities in the spheres of diplomacy, an intelligence and counterintelligence network was developed in order to use the collected information to outwit the enemies. At the same time, they hid war aims and military preparations both at sea and on land from enemy spies and foreign emissaries, misleading the enemy by giving them false information. At the same time, in the field, lower military commanders also used numerous tricks and deceptions in order to gain supremacy on the battlefield, using targeted information collected from spies and informers.

There are numerous examples that could be cited based on the records, but due to limited space, only some of them are listed. The Ottomans were adept at manipulating information, delivering disinformation to the enemy, as well as other deceptions, and experienced commanders appreciated the advantages gained based on information gathered from intelligence sources. Although the author debates the ethics of stalking, it is obvious that religious beliefs did not determine intelligence policy, but rational strategies did. The double standard of Ottoman sources regarding the ethical side of war trickery and espionage, as indicated by the choice of lexemes that do not have a negative connotation, proves that they were aware of its importance in the military and political field. The Ottomans accused their rivals of being cunning and duplicitous, and at the same time, they saw shrewd military commanders, hardened and experienced in warfare in the

personalities of the Ottoman military commanders who used similar tricks.

The collection of information in Ottoman society was not centralized and had more of a polycentric character. This occasionally resulted in the existence of factional interests of the political elite whose complexity makes it difficult to reconstruct the relationship of power and supremacy in Ottoman society. Ottoman intelligence networks functioned mostly based on oral communication, and the secret service was more personal than institutional service.

Intelligence agents or, according to the time we are talking about, spies have mastered the codes of the two cultures and easily crossed borders and circulated through channels between imperial rivals.

Bidlisi's letters to Sultan Selim I, i.e. reports are the best examples of the functioning of polycentric networks in the border area of the Kurdish principalities, since he himself was at the head of such a spy network, while governors and commanders had their own networks. Judging by Bidlisi's records and the recorded successes of the polycentric Ottoman intelligence networks, they produced good results. The reports were carefully studied, forwarded or acted upon on the spot. Despite the described way of functioning of the networks, which according to Western standards could be considered shortcomings, the Ottomans successfully developed a functional information gathering mechanism that was coherent in itself.

The services of spies and informants, as well as other figures in that network, had their contribution in the allocation of resources and the creation of internal and external policy, both at court and on the field during the Ottoman conquests. As a source, the chronicle never mentions names or any other closer determinants on the basis of which the actors of the network could be identified, since they do not provide the reader with detailed information about the actors of political life except for the sultans and the most important civil servants. Research by historians shows that for pragmatic reasons the Ottomans used the services of both Christians and Muslims for intelligence networks (traders, slaves, engineers, priests, translators, officers, soldiers, diplomats, in-laws, corsairs, craftsmen and others).

In the absence of a larger corpus of ego-documents (Ottoman first-person narratives, personal literature and autobiographical material), the data in the chronicle are of great value even in the form, and are reliable sources for research of both social and military-political history.

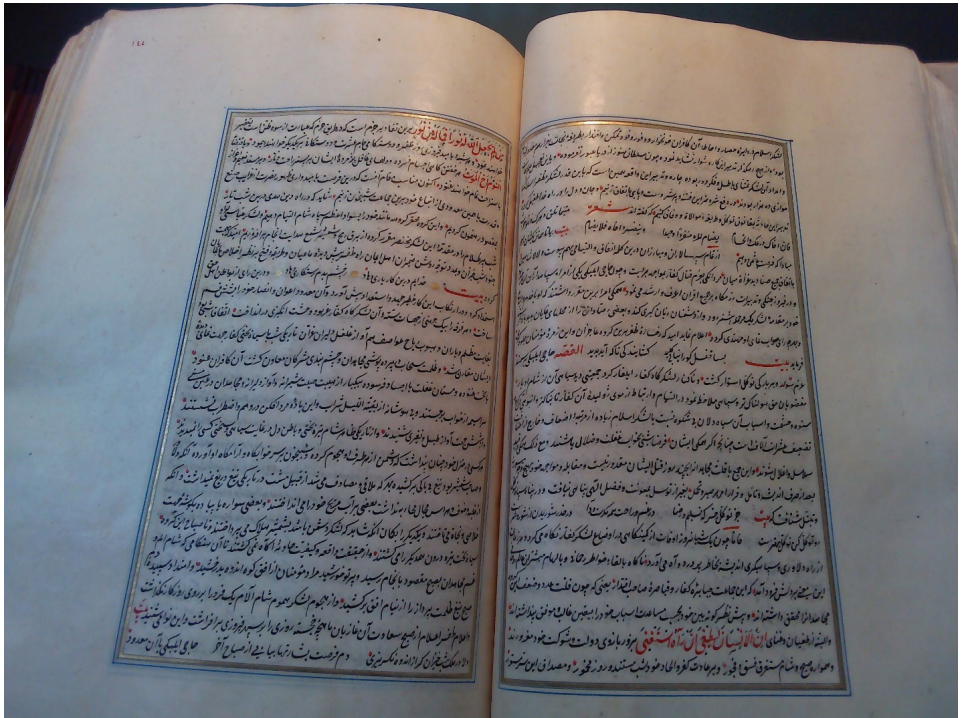
Bidlisi's letters, which could be classified as ego-documents, are an important source that gives a closer insight into this area of research, because he gives observations regarding the collected information from his personal perspective, advises the sultan and suggests activities.

Prilozi

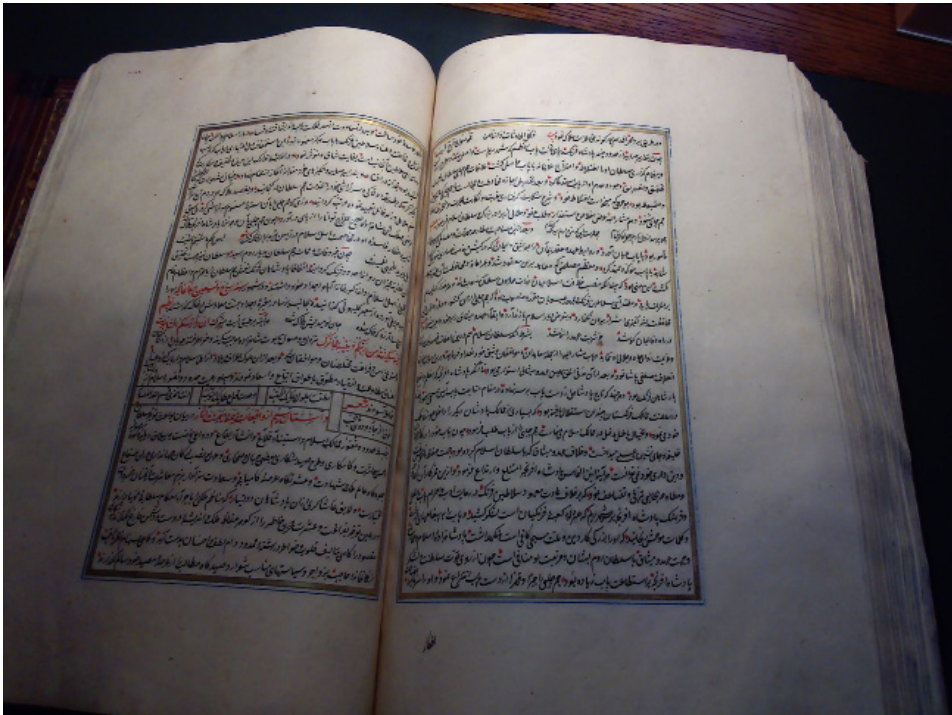

Narativ o epizodi Hadži Ilbегоve pobjede HR-HDA-750. Obitelj Ottenfels, *Hešt bihešt*, no. 2, 142b-143a

HISTORIJSKA MISAO 9 (2023), TUZLA 2024.

Narativ o epizodi Hadži Ilbegove pobjede
HR-HDA-750. Obitelj Ottenfels, *Hešt bihešt*, no. 2, 143b-144a

Sultanovi agenti u Italiji zbog slučaja sultana Džema
HR-HDA-750. Obitelj Ottenfels, *Hešt bihešt*, no. 2, 567a

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

- » HR-HDA-750. Obitelj Ottenfels, *Hešt bihešt*, no. 2.
- » Turkiye, Süleymaniye Kütüphanesi, İdris-i Bidlîsî, *Heşt Behişt*, Esad Efendi, No. 2198.
- » İdris-i Bidlîsî, *Mecmû'a-i Münşeât*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Ktp., F. 906.
- » Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) E. 1019.
- » Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) E. 8333-1
- » Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) E. 8333-2
- » Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) E. 8333-3

Literatura

- » Arı, Bülent. "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", *Ottoman Diplomacy: Studies in Diplomacy* (ed. A. Nuri Yurdusev), Palgrave Macmillan, London 2004, 36–65.
- » Bacque-Grammont, Jean-Louis. "Quatre lettres de Seref Beg de Bitlîs (1516-1520)", *Études Turco-Safavides XI, Der Islam* 63/1, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1986, 90–118.
- » Bajraktarević, Sulejman. "Ottenfelsova orijentalistička zbirka u zagrebačkom Državnom arhivu", *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije* 2, JAZU, Zagreb 1959, 75–130.
- » Bartusis, Marc C. *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204–1453*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1997.
- » Dehqan, Mustafa – Genç Vural. "Kurds as Spies: Information-gathering on the 16th-Century Ottoman–Safavid Frontier", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 71/2, 2018, 197–230.
- » Faroqhi, Suraiya. *The Ottoman Empire and the World Around It*, I. B. Tauris, New York – London 2004.
- » Fisher, Sydney N. "Foreign Relations of Turkey, 1481-1512," *Illinois Studies in the Social Sciences* 30/1, University Illinois Press, Urbana 1948.
- » Fleischer, Cornell H. "Bedlîsî, Ḥakîm-Al-Dîn Edrîs", *Encyclopaedia*

- Iranica* 4/1, 1989, 75–76.
- » Fodor, Pál. “Ottoman Spy reports from Hungary. In: U. Marozzi (ed.)”, *Turcica et Islamica: studi in memoria di Aldo Gallotta I*, Università degli Studi di Napoli L’Orientale, Napoli 2003, 121–131.
  - » Gačanin, Sabaheta. „Pomorska historija iz hronike Osam rajeva“, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru LXXI*, Kotor 2023, 95–111.
  - » Genç, Vural. “İdris-i Bidlîsî’nin II. Bayezid ve I. Selim’e Mektupları”, *The Journal of Ottoman Studies* 47, 2016, 147–208.
  - » Genç, Vural. *Acem’den Rum’a bir burokrat ve tarihçi İdris-i Bidlisi (1457–1520)*, TTK, Ankara 2019a.
  - » Genç, Vural. “Rethinking Idris-i Bidlisi: An Iranian Bureaucrat and Historian between the Shah and the Sultan”, *Iranian Studies* 52 /3–4, 2019b, 425–447.
  - » Glassen, Erika. “Bedlîsî, Şaraf-al-Dîn”, *Encyclopedia Iranica* IV/1, 1990.
  - » Gürkan, Emrah Safa. *Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry*, PHD Thesis, Georgetown University, Washington DC 2012.
  - » Gürkan, Emrah Safa. “Mediating Boundaries: Mediterranean Go-Betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560–1600”, *Journal of Early Modern History* 19, 2015, 107–128.
  - » Gürkan, Emrah Safa. *16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağlar*, Kronik Kitap, İstanbul 2017.
  - » Gürkan, Emrah Safa. „Dishonorable ambassadors? Spies and Secret Diplomacy in Ottoman Istanbul”, *Archivum Ottomanicum* 35, 2018, 47–61.
  - » Gürkan, Emrah Safa. “Hile ü Hud’a: Deception, Dissimulation and Manipulation of Information in 16th-Century Ottoman Empire”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 72/4, 2019, 437–454.
  - » Hammer, Joseph von. *Historija Turskog (Osmanskog) carstva* 1–3, prevod i izdavač Nerkez Smailagić, Zagreb 1979.

- » İnalçık, Halil. "A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement between Innocent VIII and Bayezid II on Djem Sultan", *Journal of Turkish Studies*, In Memoriam Ali Nihad Tarlan 3, 1979, 209–230.
- » İnalçık, Halil. "Mehmed II", *TDV İA* 28, 2003, 395–407.
- » İnalçık, Halil. "Mehmed the Conqueror (1432–1481) and his Time", *Speculum* 35/3, University of Chicago Press, 1960, 408–427.
- » İnalçık, Halil. „Murad I“, *TDV İA* 31, 2020, 156–164.
- » İnalçık, Halil. "Orhan", *TDV İA* 33, 2007, 375–386.
- » İnalçık, Halil. "Osman", *TDV İA* 33, 2007, 443–453.
- » İnalçık, Halil. „Osman Ghazi’s Siege of Nicaea and the battle of Baphaeus“, Zachariadou Elizabeth (ed.), *The Ottoman Emirate (1300–1389). Halcyon Days in Crete I. A*, Symposium held in Rethymnon, 11–13 January 1991, Crete University Press, Rethymnon 1993, 77–99.
- » Kurtović, Esad – Filipović, Emir. „Četiri bosanska Sokola“, *Pregled: časopis za društvena pitanja* 1/1, Sarajevo 2011, 83–114.
- » Markiewicz, Cristopher A. *The Crisis of Rule in Late Medieval Islam; A Study of Idrīs Bidlīsī (861–926/1457–1520) and Kingship at the Turn of the Sixteenth Century*, Ph.D. dissertation, The University of Chicago, Chicago 2015.
- » Meisami, Julie Scott. "History as Literature", *Persian Historiography*, Charles Melville (ed.), I. B. Tauris, London-New York 2012.
- » Ménage, Victor L. "The Mission of an Ottoman Secret Agent in France in 1486", *Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 97/2, London 1965, 112–132.
- » Nicol, Donald M. *The Last Centuries of Byzantium 1261–1453*, 2nd edition, Cambridge Press University, Cambridge 1993.
- » Özgüdenli, Osman G. "Jem Soltan", *Encyclopaedia Iranica*, XIV/6, 623–624.
- » Parry, John V. "Bāyazīd II", *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, I, 1119–1121.
- » Ruvarac, Ilarion. "O jeziku", *Zbornik Ilariona Ruvarca. Odabrani historiski radovi* 44, Srpska kraljevska akademija, Beograd

1934, 504–507.

- » Šabanović, Hazim. „Bosansko krajište“, *Godišnjak Istorijskog društva BiH* IX, Sarajevo 1957, 177–220.
- » Skilliter, Susan A. “The Sultan’s Messenger, Gabriel Defrens an Ottoman Master Spy of the Sixteenth Century”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* LXVIII, Wien 1976, 47–59.
- » Sola, Emilio. *Los que van y vienen: Información y fronteras en el Mediterráneo clasico del siglo XVI*, Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares 2005.
- » Šunjić, Marko. “Trogirski izvještaji o turskom osvojenju Bosne (1463)”, *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* 29, Sarajevo 1989, 139–157.
- » Tansel, Selâhattin. *Sultan II. Bâyezit’in Siyasî Hayatı*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1966.
- » Trako, Salih. „Pretkosovski događaji u Hešt Bihištu Idrisa Bitlisija“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 20-21/1970-71 Sarajevo 1974, 159–204.
- » Turan, Şerafettin. “Barak Reis’in, Şehzade Cem Mes’eleleriyle ilgili olarak Savoie’ya Gönderilmesi”, *Bellekten* XXVI/103, Ankara 1962, 539–556.
- » Walsh, John R. “The Historiography of Ottoman-Safavid Relations in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *Historians of the Middle East* (eds. B. Lewis, P. M. Holt), Oxford University Press, London 1962, 197–211.